

MONOTEMATICKÉ ČÍSLO NA TÉMU: NA CESTE K MODERNEJ SPOLOČNOSTI – TRI STOROČIA NOVOVEKU¹

K základným cieľom každej historiografie patrí syntetické spracovanie celého obdobia dejinného vývoja, prípadne ich jednotlivých významných a prelomových historických medzníkov. Päťzväzkové tzv. akademické *Dejiny Slovenska* z roku 1987 boli vyvrcholením a zosumarizovaním poznatkov slovenskej historiografie po roku 1945, koncipované podľa marxistického chápania histórie. Z toho dôvodu sa pozornosť venovala predovšetkým tým javom, ktoré dokazovali a potvrdzovali toto smerovanie dejinného vývoja, teda v syntéze dominovali hospodárske a sociálne dejiny. Hoci bola akademická syntéza na svoju dobu kvalitne spracovaná, vynorilo sa aj viacero diskutabilných otázok, predovšetkým v disproporcii spracovania jednotlivých tém a ignorovaní iných. Do istej miery to súviselo so silnou generáciou historikov hospodárskych a sociálnych dejín, ale doba vzniku sa odrazila aj na ideologickom podfarbení práce.

Od 90. rokov prešla slovenská historiografia mnohými významnými a zásadnými teoretickými a metodologickými zmenami, ktoré sa odrazili aj v nových náhľadoch a východiskách. Zohľadnenie a aplikácia moderných trendov európskej a svetovej historiografie priniesla za tri desaťročia množstvo obsahovo a metodologicky inovatívnych výsledkov, kompatibilných a konkurencieschopných s výsledkami zahraničných výskumov. V slovenskej historiografii sa objavili nové témy, ktoré boli v predchádzajúcom období zanedbávané alebo zámerne odsúvané do pozadia (politické, cirkevné, kultúrne dejiny).

Projekt *Na ceste k modernej spoločnosti. Tri storočia novoveku* si stanovil ambiciózny cieľ výskumu a spracovania spomenutých nových tém, respektíve doplnenia a prepracovania „starých“ tém podľa novších, modernejších metodologických prístupov. Raný novovek je jedno z mimoriadne zložitých a ťažkých historických období v dejinách Uhorska a Slovenska v rámci neho, determinované politicko-vojenskými a spoločenskými zmenami, ktoré prinieslo 150 rokov osmanskej prítomnosti po bitke pri Moháči, komplikované konfesijnými a stavovskými nepokojmi, ako aj zásadnými politickými a správnymi zmenami po znovuoslobodení krajiny. Jedným z plánovaných výstupov projektu bolo aj monotematické ranonovoveké číslo *Historického časopisu*, ktoré predkladáme

---

1 Monotematické číslo je výstupom k projektu APVV-17-0398 *Na ceste k modernej spoločnosti. Tri storočia novoveku*, riešeného na Historickom ústave SAV v rokoch 2018 – 2022.

čitateľom. Na vypísanú výzvu odpovedalo viacero renomovaných bádateľov a v rámci recenzného konania boli vybraté nasledujúce štúdie.

Prvým príspevkom je prehľadová štúdia *Oslobodenie alebo obsadenie? Vojská, finančná a občianska správa na znovuobsadenom území Uhorska v období veľkej tureckej vojny (1683 – 1699)*, ktorej autorom je historik európskeho formátu Géza Pálffy. Štúdia prináša na základe nových výskumov menej známe fakty o fungovaní krajiny na znovuobsadených územiach, najmä z hľadiska vojenskej a finančnej správy, venuje sa otázkam obnovenia cirkevnej a občianskej správy v týchto regiónoch. Rozhárané pomery, zmätky a absentujúca koncepcia usporiadania pomerov napokon vyústila do dvoch veľkých povstaní na čele s I. Thökölym a F. Rákóczim. Po skončení protitureckých vojen sa Uhorské kráľovstvo muselo premeniť z „ochrannej bašty kresťanstva“ na krajinu, v ktorej mali Habsburgovci vybudovať stálu armádu vrátane potrebného zázemia pre ňu, ako aj fungujúcu občiansku a cirkevnú správu.

Druhá štúdia z pera renomovaného urbánneho historika Istvána H. Németha s titulom *Profesionalizácia uhorského meštianstva a začiatky Bildungsbürgertumu v mestách Uhorského kráľovstva* predstavuje proces výraznej premeny predstaviteľov uhorských slobodných kráľovských miest na prelome 17. a 18. storočia na príklade Košíc. Systém mestskej samosprávy prešiel obrovskými zmenami. Zavádzané nariadenia smerovali v prvom rade k zjednoteniu správy miest a ich cieľom bola prehľadnosť a odbornosť v hospodárení mesta. Nové úrady a k nim sa viažuce kompetencie jasne vyhranili smerovanie hospodárenia k tomu, aby sa finančné toky miest stali prehľadnejšími. Zloženie nových mestských predstavenstiev vo veľkej miere determinovala vládnyimi orgánmi nariadená rekatolizácia, výsledný efekt však viedol k profesionalizácii vedenia miest, ktorá spĺňala nároky viedenského dvora na právne a ekonomické vedomosti a tým umožňovala stále viac „úradnejšie“ riadenie mesta.

Peter Benka zameril svoju pozornosť na zaujímavý fenomén. Štúdia *Jazyk v historickom výskume: Politické implikácie jazykovej praxe v Uhorsku v 16. a 17. storočí* sa zameriava na sociokultúrne chápaný výskum viacjazyčnosti ako jednu z možných interpretácií uhorskej spoločnosti raného novoveku. V centre pozornosti je široko definovaná politická sféra v dobovom zmysle slova. K fenoménu viacjazyčnosti pristupuje tak prostredníctvom príkladov z jazykovej praxe, ako aj zohľadňovaním dobovej reflexie o rolách prisudzovaných jazyku na rôznych úrovniach hierarchicky chápaného politického spoločenstva.

Ak sme v úvode podotkli, že niektoré témy sa do záujmu bádateľov dostali len v posledných desaťročiach, vo veľkej miere to platí i pri štúdiu Blanky Szeghyovej *Marginalizované skupiny v neskorom stredoveku a ranom novoveku*. Štúdia prezentuje pohľad na skupiny obyvateľstva na okraji spoločnosti, ktoré majú na základe istých spoločných znakov obmedzené možnosti uplatnenia sa

a sú vylúčené z niektorých sfér života komunity či spoločnosti (hospodárskej, sociálnej, kultúrnej alebo politickej). Príspevok poskytuje prehľad o zahraničnom i domácom výskume a teoretické a metodologické východiská.

V časti Rozhľady István Monok, jeden z najuznávanejších bádateľov knižnej kultúry, vypracoval pre *Historický časopis* štúdiu *Kultová knižnica: Bibliotheca Corvina*. Zaoberá sa v nej históriou knižnice uhorského kráľa Mateja Hunyadyho (1443 – 1490), ktorej osud aj v 21. storočí sprevádza množstvo otázok. Autor hľadá odpovede na otázky, z akého dôvodu a akým spôsobom vznikla táto vzácna zbierka kníh, ktorú politická elita Uhorského kráľovstva označila za „pýchu kráľovstva“? Bola to iniciatíva panovníka alebo ho k vytvoreniu zbierky inšpirovalo jeho okolie, resp. jednotliví členovia dvora? Monok konštatuje, že Európa medzi rokmi 1470 a 1520 bola viac „Európou“, ako dnešná Európska únia. Západné kresťanstvo vyznávalo rovnaké hodnoty v otázke hľadania spoločných koreňov kresťanskej kultúry v antickej gréckej a rímskej, resp. v ranokresťanskej kultúre, čo mnohých vzdelancov viedlo k budovaniu vlastných zbierok kníh. Sleduje osudy kódexov Bibliotheky Corviny, ktoré zostali v Budíne alebo boli odvezené do Konštantínopola v 17. storočí, ako aj iniciatívy sedmohradských kniežat či habsburského dvora na ich opätovné získanie.

Tomáš Janura sa sústredil na výskum úradníctva na úrovni stoličnej správy Uhorska. V práci *Obsadzovanie úradníckych postov v Turnianskej stolici v rokoch 1711 – 1785* sa zameril na otázky nepotizmu, úradníckych elit a disciplinácie zo strany celokrajinských orgánov, pričom prináša množstvo podrobných informácií, ktoré dokresľujú stoličnú správu na konkrétnom príklade.

Editori monotematického čísla: PhDr. Viliam Čičaj, CSc. a PhDr. Tünde Lengyelová, CSc.